

Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Tomáš Pavlík

Historie Pojišťovnictví

Katedra matematiky

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Pavel Pokorný

Studijní program: Finanční matematika

2009

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím literatury uvedené v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích, duben 2009

.....

Tomáš Pavlík

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce Ing. Pavlovi Pokornému za odbornou pomoc, zapůjčení literatury a za cenné rady a připomínky při vypracování bakalářské práce.

Anotace

Má bakalářská práce je věnována historii pojišťovnictví. Zabývám se zde vývojem pojištění a pojišťovnictví jak z hlediska celosvětového, tak i vývojem v českých zemích a to od počátků až do současnosti. Práci jsem rozdělil do kapitol podle důležitých časových období.

Annotation

My bachelor's work is focused on the history of the insurance business. I concern with the developement of the insurance and the insurance business from the global as well as czech point of view from the beginning to present. The work is structured by the importance of the periods.

OBSAH

Úvod	6
1. Pojišťovnictví	8
2. Historicko-hospodářské podmínky pro zavedení pojištění ve světě	12
3. Vývoj pojišťovnictví v Českých zemích v období feudalismu	20
4. Vývoj pojišťovnictví v Českých zemích v letech 1848 – 1918	24
5. Vývoj pojišťovnictví v Českých zemích v letech 1918 – 1948	29
6. Vývoj pojišťovnictví v Českých zemích v letech 1948 – 1989	35
7. Vývoj pojišťovnictví v Českých zemích od roku 1989 do současnosti	41
Závěr	42
Použitá literatura	43

Úvod

Ve své práci, která nese název Historie pojišťovnictví, jsem se pokusil stručně zdokumentovat vývoj pojištění a to zejména v evropských zemích. Pro podrobnější studium této problematiky doporučuji se zaměřit na odbornou literaturu, případně některou z knih o historii pojišťovnictví. Všechny tyto knihy mohou posloužit jako dobrý studijní materiál, i když je nutné, předem upozornit na jejich větší rozsah. Dalším úskalím studia, ke kterému je nutné přihlídnout, je fakt, že tyto knihy jsou dílem své doby, proto je nutná jistá míra interpretace těchto historických dokumentů.

Tato práce je výtažkem těch nejdůležitějších informací, které nám tyto publikace mohou nabídnout. Je zaměřena zejména na problematiku toho, co nejvíce ovlivnilo vývoj pojištění již do jeho prvních náznaků v dobách otrokářských a feudálních společností, které můžeme datovat přibližně do období 2 500 let př. n. l. a sleduje vývoj až do současnosti. Práce je pouze stručným uvedením do této problematiky a to zejména kvůli rozsahu tématu, kterým se zabývá.

V první části práce se pokusím o jasné vysvětlení samotného pojmu „pojištění“ a proberu ještě několik důležitých pojmů, které s pojištěním úzce souvisí. Tuto úvodní část považuji za důležitou zejména proto, abych objasnil termíny, se kterými pracuji v následujících částech práce.

Druhou část, která tvoří rozsáhlý oddíl této práce, jsem nazval „Historicko-hospodářské podmínky pro zavedení pojištění ve světě.“ Jak již samotný název napovídá, rozebírám zde, jakým způsobem pojištění vzniklo. Zabývám se také institucemi, které lze označit jako předchůdce pojišťoven. Vše stavím na stručném historickém sledu událostí, které se pojištění týkaly až do 20. století.

Kapitoly věnované vývoji pojišťovnictví v Českých zemích jsou pro tuto práci stěžejní. Tato část se zabývá tím, jak se pojištění dostalo do tehdejšího Rakousko-Uherska a jak se dále vyvíjelo na území českých zemí.

Na závěr se dotknu problematiky dob nedávných a pokusím se porovnat stávající stav pojišťovnictví se stavem dob minulých. Tuto kapitolu zařazuji proto, abych schematicky zdůraznil progresivní vývoj pojišťovnictví a zároveň poukázal na výhody, které s sebou rozvoj tohoto odvětví přináší.

Pro celou práci je charakteristický historický rámec, který dané události uvádí do správného kontextu. Hlavním záměrem je ukázat vztah, který má pojišťovnictví k ekonomice státu.

Za 4 500 let se ve světě odehrálo nespočetně společenských, politických a pro vývoj lidstva důležitých okamžiků. Na příštích stránkách se pokusím rozebrat některé z nich a to zejména ty, které měly přímý dopad na vývoj pojištění.

1 Pojišťovnictví

První otázka, kterou bych rád v této úvodní části objasnil zní – Kde se vzala potřeba lidí uzavírat pojištění? Vznik tohoto oboru úzce souvisí s psychologickým rozvojem člověka a jeho touhou po tom, aby ze svého života pokud možno zcela eliminoval nejistotu.

Pro moderní lidskou společnost je typické, že během svého vývoje získává stále rychleji nové zkušenosti a vědomosti, především ve fungování a vývoji jednotlivých jevů a procesů, které ji obklopují. Některé jevy a procesy ve společnosti jako celku a samozřejmě i v životě každého jednotlivce jsou jednak procesy zákonité (každý člověk jednou zemře, střídání dne a noci) a jednak procesy nahodilé.

„Nutné je to, co vyplývá z vnitřní podstaty jevu, co se zákonitě uskutečňuje v daných podmínkách. Naproti tomu nahodilé nevyplyvá z vnitřní podstaty jevu, ale uskutečňuje se v důsledku působení jiných jevů – může se tedy uskutečňovat, ale nemusí.“ [1]

Nahodilé události se v lidském životě dějí s určitou mírou pravděpodobnosti a projevují se jako nejistota. Síly, které jsou nepředvídatelné, působí nejen záporně, ale také kladně. Kladné následky náhod bereme jako nutný důsledek našich kladných, lidmi a osudem neobjevených vlastností.

Nás však více zajímají záporné důsledky, ty totiž představují škody a ztráty. Jejich původ spatřujeme především v přírodních jevech (působením přírodních živlů, nemocí, apod.) a v nedokonalosti uvnitř lidské společnosti (havárie všeho druhu, úrazy, ale i krádeže, vraždy, terorismus...).

Lidé stále rychleji získávají nové zkušenosti a vědomosti. Ty by zdánlivě měly nejistotu a strach minimalizovat, naproti tomu se všemi těmito novými poznatky a novými znalostmi ve vývoji lidské společnosti přicházejí ale také stále nové události, které nejistotu naopak ještě zvyšují. Jsou to jevy spjaté především s technickým pokrokem. Překotný vývoj nových technologií

však znamená i současně poznávání a předvídání rizik, která přicházejí ruku v ruce s novým vědeckotechnickým rozvojem.

Tuto nejistotu můžeme rozdělit na „pravou nejistotu“, kterou nemůžeme nijak změřit ani s využitím počtu pravděpodobnosti nebo jiných vědeckých metod, a dále na riziko, které je na rozdíl od pravé nejistoty měřitelné pravděpodobnostním počtem či jinými vědeckými postupy. Riziko je „uvědomělá činnost vedoucí k situaci, ve které je možno dosáhnout více, kdy však současně hrozí v adekvátní proporcii pravděpodobnost nedosažení stanoveného cíle.“ [1].

Jinak řečeno je to eventualita vzniku události, která vede k výsledku odchylnému od předem stanoveného cíle a to s určitou mírou pravděpodobnosti. To však neznámá odchylka jako takovou, nýbrž pouze možnost, že taková odchylka nastane.

Záporný projev takového rizika může zapříčinit vznik odchylky, což se může projevit nejen ztrátou, a to převážně majetkovou, ale i poškozením zdraví a v nejhorším případě také ztrátou života. Některé ztráty jsou proto nevyčíslitelné, jiné se ale vyčíslit dají, především v penězích. Lidé se již od počátku snaží takovéto ztráty co nejvíce eliminovat. Používají k tomu různá opatření. Snaží se tzv. zábrannou činností předcházet vzniku škod a v případech, kdy není možné vzniku škod zamezit zcela, alespoň zmírňovat rozsah způsobených škod, je-li to alespoň trochu možné.

Vzniklou finanční ztrátu je možné kompenzovat vytvořením rezervních fondů. Tyto fondy slouží k prosté obnově zničených nebo poškozených věcí nebo k finančnímu odškodnění za poškození věcí či zdraví. Fondy proto rozdělujeme na fondy materiální, které zničenou věc nahraní věcí novou a fondy peněžní, které za vzniklou škodu zajistí finanční náhradu. Takovéto finanční rezervy se vytvářejí z prostředků pojištěných subjektů, tedy z pojistného, které je vlastně cenou za poskytování pojistné ochrany. Vytváření rezervních fondů je předmětem pojištění.

Vztahy související s tvorbou, rozdělováním a užitím pojistného fondu určeného ke krytí finančních potřeb, které vznikají v závislosti na realizaci rizika se nazývají pojistné vztahy.

Pojištění je přesun rizika nepředvídaných důsledků fyzických ztrát na majetku a zdraví lidí, odpovědnosti za škody, přerušení ekonomické činnosti z konkrétních ekonomických subjektů na specializovanou instituci – pojišťovnu, neboli pojistitele. Pojištění je tedy vztah, ve kterém pojišťovna na sebe bere závazek, že pojištěnému uhradí škodu, která mu vznikla ve smyslu pojistných podmínek. Právní vztah vzniká mezi pojistníkem - pojištěným - a pojistitelem.

Pojišťovnictví je tedy takové odvětví národního hospodářství, které zajišťuje poskytování pojistné ochrany a úhradu potřeb nebo škod vzniklých na základě nahodilých událostí. Pojišťovnictví tak plní úlohu stabilizátoru ekonomické úrovně podniků a životní úrovně obyvatelstva.

Z právního hlediska je pojištění provozované komerčními pojišťovnami závazkový právní vztah, ve kterém mají jeho účastníci rovnoprávné postavení.

Pojišťovny zastávají svou činnost ve prospěch pojištěných a pojistníků.

Hlavní úlohou pojištění v současnosti je:

- poskytovat ochranu osob, majetku i zájmů pro zachování zdravého životního prostředí
- být zdrojem i nástrojem akumulace kapitálu
- přispívat ke stabilitě hospodářské činnosti a k rozvoji národního hospodářství

Význam pojišťovnictví:

- stabilizace podniků a životní úrovně obyvatelstva při nahodilých událostech
- posilování odpovědnosti fyzických osob a právnických osob za svoji ekonomickou a životní úroveň
- vzájemná vazba mezi státem a pojišťovnictvím, stát podporuje pojištění (daňové úlevy, povinné pojištění auta atp.), pojišťovny ulehčují státu při katastrofách
- možnost vkládání nákladů a následné držení ekonomické stability podniků a životní úrovně obyvatel
- poskytování pracovních příležitostí

2 Historicko-hospodářské podmínky pro zavedení pojištění ve světě

Na počátku dějin lidstva v rodových společnostech neměli lidé vlastní majetek a způsob výroby byl značně prostý. Lidé byli schopni vyrobit jen tolik zboží, kolik sami spotřebovali, z tohoto důvodu nebylo možné tvořit jakékoli hmotné rezervy pro případ živelné pohromy.

V otrokářských a feudálních společnostech existovalo osobní vlastnictví, avšak výroba zboží byla na malé úrovni. Rozdíly mezi pojištěním v otrokářském řádu a za feudalismu jsou natolik vedlejší, že mluvíme o uceleném společensko-ekonomickém typu pojištění – předkomerční typ pojištění, s význačným vzájemnostním pojištěním, ve kterém se netvořily samostatné fondy.

Podle archeologických nálezů se prvopočátky pojišťovnictví z celosvětového měřítka datují do roku 2 500 př. n. l. do starého Egypta, kde kameníci dojednávali vzájemné dohody o hromadném krytí nákladů na poslední rozloučení se svými druhy z pravidelně vybíraných příspěvků.

Asi kolem 2 000 let př. n. l. za krále Chammurapiho v Babylónii majitelé velbloudů uzavírali dohody o vzájemném krytí škod, které by mohly vzniknout během provozování obchodu a dopravy s podporou karavan.

Ve staré Indii existovalo pojištění úvěru v kastě obchodníků.

V antickém Řecku v Athénách se kolem roku 400 př. n. l. objevují dohody o „pojištění“ pro případ zmrzačení ve válce, které připomíná současné sociální pojištění.

Naproti tomu Staří Féníčané vymysleli jakési dopravní pojištění lodí i nákladů, které přepravovaly.

Ani jedno z těchto tvrzení ale není přesně doloženo. Prokazatelné je až působení statutárních orgánů ve starém Římě, jejichž snahou zpočátku bylo zabezpečit ctihodný pohřeb příslušníků těchto spolků a později také peněžní prostředky pro jejich pozůstalé. Za tímto účelem vznikaly vojenské

spolky, náboženské spolky s cílem vypravit důstojný pohřeb (collega tenuiorium) nebo spolky pro opatření věna nevěstám (donatio proper nuptias). Rozvíjely se tu také tzv. „námořní zápůjčky“ (faunus nauticum), kdy věřitel půjčil majiteli lodě určitou částku na velice vysoký úrok s tím, že nedopluje-li loď na místo určení, dlužník není povinen dlužnou sumu vracet.

Rozpad Římské říše znamenal úpadek celé západní Evropy. Kvůli zániknutí otrokářského řádu v podstatě vymizela výroba zboží a peněžní hospodářství opět vystřídalo naturální hospodářství. Rovněž pojišťovací organizace vojáků, řemeslníků i náboženských uskupení zanikly společně s mocí Říma. Tento úpadek hospodářství setrval až do skončení křížáckých válek. Křížácké výpravy, zpočátku válečné, později spíše obchodní cesty, s sebou přinesly navázání styku s materiální a duchovní kulturou Východu, zvláště arabskou, která v té době podstatně převyšovala kulturu Západu. Nové poznatky značně umožnily rychlejší růst evropského zemědělství, techniky, filozofie a umění.

V 11. – 12. století započala vznikat současně s opětovným rozvojem obchodu a řemesel různá profesní seskupení, tzv. bratrstva neboli gildy, v nichž se sdružovali v první řadě kupci, a řemeslnické cechy.

Za účelem pomoci členům v nemoci a poskytování pohřebního cechy zřizovaly početné mistrovské a tovaryšské pokladnice, čímž byly položeny opětovné kořeny pojišťování. Kupecké gildy poskytovaly nejen právní ochranu, ale do určité míry také provozovaly pojištění lodní dopravy a požární pojištění.

Již od konce 10. století zejména ve Středomoří vzkvétal námořní obchod a největším nebezpečím se stávalo nebezpečí spjaté s námořní dopravou. Pro nedokonalost lodí, omezenost navigace, stále rostoucí pirátství a opakované námořní boje byl tento způsob přepravy nebezpečný. Kvůli tomu se začalo rozvíjet námořní pojištění ve Středomoří a později také v zemích při Atlantiku ve vzájemnostní i komerční podobě.

V Portugalsku se v 2. polovině 14. století vytvářela „vzájemná společenství plavců.“ Z této doby pochází nejstarší dochovaná pojistná smlouva, která začala éru komerčního námořního pojištění v Evropě a tím též počátky námořního práva. První pojistná smlouva byla podepsána 13. dubna 1379 v italské Pise.

S pojištěním lodí a jejich nákladů vznikala velká rizika, a tak bylo snahou pojistitelů především nebezpečná rizika spojovat. Šlo tedy o pokus riziko dělit cestou soupojištění (tzv. horizontální dělení rizika) nebo pak cestou zajištění (tzv. vertikální dělení rizika). První doklady o zajištěných smlouvách sahají do 14. století do Anglie a Itálie.

Souběžně s pojištěním majetku začalo vznikat rovněž životní pojištění. Za nejstarší pojistnou smlouvu z oblasti životního pojištění je pokládána smlouva o pojištění doživotního důchodu z roku 1308, podepsaná mezi opatem kláštera Sv. Denise v Paříži a arcibiskupem kolínským, který vyplatil klášteru 2 400 livrů s tím, že mu klášter bude doživotně vyplácet ročně důchod ve výši 400 livrů. Ve smlouvě bylo taktéž ustanovení, pokud-li arcibiskup zemře během prvních dvou let po podepsání smlouvy, bude pozůstalým vyplaceno 1 000 livrů, ale po srážce částek, které již byly jako důchod vyplaceny. V tomto období však nešlo ani tak o pojištění jako o obcházení církevního zákazu půjčování peněz na úrok.

Počátkem 15. století se ztrácelo vtělování rent na nemovitosti a rozvíjely se smlouvy nové, které se velice podobají současnému důchodovému pojištění. Předlohou tohoto nového pojištění byla smlouva z roku 1472 z Leydenu v Holandsku, ve které jsou detailně vysvětleny všechny podmínky důchodového pojištění – výše vypláceného důchodu (renty), platební lhůty, podmínky při proměškání placení atd.

Začátek průmyslové revoluce s sebou přinesl nejen revoluční změnu v produkci a ekonomických vztazích, na druhé straně došlo také ke hromadění finančních prostředků. Tyto změny zapříčinily okamžité zanikání cechů a také různých podpůrných spolků. Započal vznik a rozvoj komerčního pojištění i komerčního pojišťovnictví.

Typickým znakem komerčního pojištění bylo, že pojištění rychle vytlačovalo pojišťovací činnost vzájemných podpůrných a pojišťovacích spolků a obchodní prvky vstupovaly rovněž i do působení vzájemných pojišťoven.

Po skončení třicetileté války se centrum námořního obchodu a tím také námořního pojištění přemístilo ze Středomoří do Anglie a Francie. Na konci 17. století si Edward Lloyd otevřel v Londýně na Tower Street kavárnu Lloyd's. Zde se scházeli kapitáni lodí, rejdaři a další obchodníci. Edward Lloyd pro ně zprostředkovával výměnu informací o námořní dopravě, pohybu lidí, zboží, nehodách a v průběhu doby se v jeho kavárně započaly dojednávat pojišťovací smlouvy. Makléř, který měl zabezpečit pojištění některé lodě a nákladu, obcházel hosty v kavárně a případní zájemci zapisovali na list papíru vlastní část ručení. Pojištěný pak upisovatelům vyplatil pojistné se zřetelem k výši jejich úpisu. Koncem 80. let 17. století se v Londýně formovalo pozdější celosvětové středisko námořního pojištění Lloyd's.

Edward Lloyd zemřel v roce 1713, avšak jeho kavárna byla natolik populární jako informační a pojišťovací centrum, že se v této zvyklosti i nadále setrvalo. Roku 1720 dostali noví vlastníci kavárny a pojistitelé od parlamentu výhradní právo provozovat námořní pojištění, a tak se prostory kavárny Lloyd's přeměnily v nezávislý spolek individuálních upisovatelů.

Roku 1769 byl skupinou obchodníků a makléřů v Poe Head Alley založen nový podnik, který nesl název New Lloyd's Coffee House, a který na sebe vzal úlohu Lloydovy kavárny. Zanedlouho i nové prostory byly nedostačující, z tohoto důvodu v roce 1771 pro potřeby námořního pojištění byly pronajaty větší prostory v londýnské burze. Lloyd's postupem času rozšířili své působení a díky své jedinečné struktuře se stali průkopníky nových typů pojištění.

Dosud v nejstarší a největší anglické námořní pojišťovně Corporation of Lloyd's platí, že potopí-li se loď, na jejímž zajištění se Lloyd's podílela, rozezní se starobylý zvon, kterým oznamují ztroskotání lodě už od roku 1799, kdy se potopila loď Lutine, ze které tento zvon pochází.

Vedle námořního pojištění se zvětšil zájem o pojištění majetku proti požáru. Po Velkém požáru Londýna v roce 1666 byla založena první komerční pojišťovna na světě, londýnská The Fire Office roku 1680.

Roku 1705 dal pruský král Bedřich I. podnět k vybudování veřejné požární pojišťovny pro celé Prusko.

V roce 1786 londýnská pojišťovna Phoenix jako první na světě překročila s požárním pojištěním hranice vlastní země a zahájila podnikání v Hamburku, Hantex a Le Havre. Roku 1790 již provozovala požární pojištění nejen v Německu, ale také ve Francii, Španělsku a Portugalsku.

První řádná požární pojišťovna vznikla v Hamburku v roce 1676 jako Generální požární pokladna. Velký požár v Hamburku v roce 1824 dal impuls budování požárních pojišťoven na komerčním základě i v německých zemích, kde bylo jen pojištění veřejné.

V souvislosti s růstem pozemní dopravy rozvíjelo se v Evropě pojištění odpovědnosti za škody. Vznik se datuje do Francie kolem roku 1825 a pojišťováním odpovědnosti za škody vzniklé v důsledku provozování koněspřežní dopravy. Opravdový rozkvět začal až s rozvojem železniční dopravy nejdříve v Anglii na konci 40. let 19. století, později také na evropské pevnině. Roku 1853 vznikly rovnou dvě pojišťovny vykonávající pojištění odpovědnosti za škody v Německu.

V průběhu 19. století stoupl prudce zájem o různé typy pojištění a tím se zvětšuje nabídka jednotlivých pojišťoven. Vznikají nové typy pojištění, celá řada pojištění majetku, odpovědnosti za škodu, úrazové pojištění (např. pojištění jízdních kol, úrazové pojištění předplatitelům novin apod.). S rozvojem domácího a mezinárodního obchodu vzniká pojištění úvěrů, s rozvojem reklamy zase pojištění skel, s narůstající mocí dělnického hnutí a opakovanými stávkami přichází pojištění proti následkům stávek.

Původ životního nebo raději důchodového pojištění vidíme v tzv. tontinách, které se staly význačnou finanční institucí v 17. a 18. století. Tontiny původně měly plnit úlohu zdroje příjmů pro strádající francouzskou státní pokladnu. Jejich zakladatelem byl italský lékař Lorenzo Tonti, který doporučil francouzskému kardinálovi Mazarinovi, aby byla vypsána státní půjčka. Upisovatele rozdělil do deseti tříd podle věku a pro každou třídu byl určen určitý úrok, který každému členu byl vyplácen až do jeho smrti. Vzhledem k vymírání skupiny věřitelů zvětšoval se každým rokem vyplácený doživotní důchod pro jednotlivce a po smrti posledního člena propadl všechen zapůjčený kapitál ve prospěch státu. První tontina byla vypsána v Holandsku v roce 1670, ve Francii až roku 1689. Postupem času se tontiny začaly používat i v ostatních zemích.

Díky vysoké popularitě hazardních her a sázek v 16. století rostl zájem o problém pravděpodobnosti výhry v dané hře. Začaly tím vědecké výzkumy počtu pravděpodobnosti. Jedním z nejvýznamnějších matematiků zkoumající tento problém a současně jedním ze zakladatelů počtu pravděpodobnosti byl profesor matematiky v Basileji Jacob Bernoulli, který formuloval „Zákon velkých čísel“ a zabýval se pravděpodobností lidského života. Dalším důležitým zakladatelem počtu pravděpodobnosti byl holandský matematik Christian Huygens, který právě tak zkoumal problém pravděpodobnosti lidského života.

Pro vybudování životního pojištění na vědeckých podkladech bylo nutné sestavení úmrtnostních tabulek, k čemuž velkou měrou nepřímo pomohl holandský státník a vědec Johan de Witt, který jako první uplatnil principy počtu pravděpodobnosti na vypočtení pravděpodobnosti délky lidského života a tak dal základy životnímu pojištění. První úmrtnostní tabulky uspořádal anglický hvězdář Edmund Halley na základě konkrétních informací o narozeních a úmrtích ve městě Breslau (dnes Vratislav) v letech 1687 až 1691. Vycházel z relativně přesných statistických dat evangelického teologa Caspara Neumanna.

První komerční pojišťovnou založenou na moderních vědních podkladech, tj. na pravděpodobnosti délky lidského života (úmrtnostních tabulkách) a zákonu velkých čísel byla Společnost pro pojišťování vdov a sirotků v Londýně (Society of Assurance of Widows and Orphans) založena roku 1699.

Později se přidaly také další životní pojišťovny stavějící na vědecky podložených údajích, hlavně Royal Exchange 1721, London Assurance 1721, Equitable 1762 nebo Pelican 1797.

Po uplynutí určité doby se v životním pojištění začaly objevovat určité problémy související s odchylkami od normálního pojištění. Zejména šlo o opakovaná úmrtí v soubojích a případy sebevražd. Pojišťovny byly tímto oproštěny od všech povinností a později zavedly nařízení o vyplácení pojistné částky také v těchto případech, nicméně předpokladem byla určitá doba trvání pojištění.

Spolu s tím se začínají objevovat problémy i při uzavírání pojistných smluv. A to především u lidí s oslabeným zdravím. Zpočátku tito lidé nebyli vůbec pojišťováni, postupem času jim pojišťovny začaly navrhnout pojištění v omezeném rozsahu a za vyšší pojistné. Protikladem byly lidé prokazatelně ve vynikajícím zdravotním stavu, z tohoto důvodu je pojišťovny začaly pojišťovat za zvýhodněných podmínek.

Vzrůstající zájem o pojištění (a tím též narůstající pojistné částky v jednotlivých typech pojištění, zejména v námořním pojištění) měl za důsledek v 19. století úvahy o účinnějším způsobu dělení rizik než jen soupojištění, tedy o zajištění. V anglosaských zemích bylo ale provozování zajištění nedovolené, proto byla založena první zajišťovna Kölnische Rückversicherungsgesellschaft (Kolínská zajišťovací společnost) na německém území v roce 1846. V roce 1880 vznikla významná akciová zajišťovna Münchener Rückversicherungsgesellschaft (Mnichovská zajišťovací společnost), která měla vazby na československé pojišťovnictví.

V Anglii byly zakládány pojišťovny, které pojišťovaly pojišťovny. Jednalo se o obcházení zákona proti zakládání zajišťoven.

Charakteristickým znakem komerčního pojišťovnictví i zajišťovnictví je přelévání kapitálů z jedné země do druhé. To znamenalo, že ve všech zemích, tedy i v Rakousku-Uhersku a českých zemích, měly vliv zahraniční pojišťovny buď už přímo prostřednictvím generálních agentur nebo filiálek, nebo nepřímo zakládáním „domácích“ pojišťoven, ve kterých měly rozhodující kapitálovou účast, tedy i účast na ziscích.

Zahraniční kapitál pojišťoven v českých zemích ztěžoval provoz a růst pojišťoven domácích a po zániku Rakouska-Uherska roku 1918 deformoval i rozvoj Československé republiky.

3 Vývoj pojišťovnictví v Českých zemích v období feudalismu

Původní pospolná společnost na území dnešní České republiky vedla k majetkovým a sociálním nerovnostem. S příchodem slovanských kmenů v 6. století n. l. se začaly prosazovat feudální vztahy, které trvaly až do buržoasní revoluce v letech 1848 – 1849.

První projevy feudalismu na našem území jsou spjaty se vznikem Velkomoravské říše v 9. století a pozdějším vznikem českého přemyslovského knížectví (raný feudalismus 9. – 12. století).

Během 13. a 14. století došlo k výraznému rozvoji zemědělství, obchodu a řemesel. Tento hospodářský rozvoj urychlil diferenciaci společnosti, čímž vzrostlo sociální napětí mezi jednotlivými vrstvami obyvatel. To vyvrcholilo husitskou revolucí v 15. století a postupným rozpadem feudalismu a přechodem ke kapitalistickému způsobu výroby.

České země od roku 1526 spadaly pod nadvládu habsburské monarchie a po porážce na Bílé hoře roku 1620 přišly i o svou politickou samostatnost.

Na přelomu 17. a 18. století došlo k dalšímu významnému rozvoji nových výrobních sil. Z převážně zemědělské a řemeslnické naturální malovýroby se přešlo na obchodní výrobu ve velkostatecích a manufakturách.

Přechod od feudalismu ke kapitalismu v českých zemích zapříčinily dvě rozhodující skutečnosti – za prvé to bylo vytvoření předpokladů pro vznik nové pracovní síly. Na základě patentu o zrušení nevolnictví v roce 1781 došlo k uvolnění velkého počtu venkovských bezzemků, kteří byli do té doby závislí na feudálech. A za druhé vznik dostatečného podnikatelského kapitálu z dob napoleonských válek 1797 – 1815 (proces původní akumulace kapitálu). [1]

Průmyslová revoluce na konci 18. století znamenala výraznou změnu v životním stylu obyvatel. Došlo k mnohým technickým objevům a ve výrobě se začaly uplatňovat nové technologické postupy a vědecké objevy. Obyvatelstvo se začalo stěhovat z venkova do měst a průmyslových center.

V českých zemích se průmyslová revoluce začala projevovat až počátkem 19. století, kdy začaly vznikat první textilní manufaktury na předení bavlny a vlny a barvení a potisky látek. Ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století se technický rozvoj dotkl i potravinářského průmyslu, hlavně cukrovarnictví, hutního průmyslu, a strojírenství. Zintenzivnila se těžba uhlí a stavba železnic.

V souvislosti s ekonomickým rozvojem si národnostně česká maloburžoazie začala uvědomovat své postavení a aktivněji prosazovat své politické názory. Její snahy o prosazení občanských a národnostních práv vyústily v buržoazní revoluci v letech 1848 – 1849. Výsledkem bylo zrušení poddanství a feudálních povinností za náhradu.

České země, jako vnitrozemský stát, měly největší pojistné potřeby v oblasti požárního rizika a dalších rizik, způsobených přírodními živly. Značné ztráty nejenom na majetku bohatých feudálů, ale i poddaných byly způsobeny právě požáry. To omezovalo odvádění daní a robotních povinností. Pro vesnický lid bylo dalším velkým nebezpečím krupobití, kvůli němuž docházelo k obrovským ztrátám na úrodě a majetku. Často také docházelo k náhlým úhynům či nutným porážkám hospodářských zvířat. Pojistná ochrana proti přírodním silám se proto stala takřka nezbytností.

Změna životního stylu proto zapříčinila i změnu v pojišťovacích potřebách obyvatel. Stále více lidí začalo vyhledávat možnosti pojištění v případě předčasného úmrtí živitele rodiny, nebo jeho invaliditě. Starost o své členy, kteří již nebyli schopni práce či o jejich rodinné příslušníky zajišťovaly zpočátku řemeslnické cechy a obchodnické gildy. Teprve později začaly vznikat vdovské a sirotčí penzijní ústavy.

Historie pojišťovnictví na území dnešní České republiky je doložena od konce 17. století. Požární řád pro město Prahu je znám již z 2. poloviny 14. století. Ale ani tento Řád o ohni pro celé království z roku 1785 neřešily náhradu poškozeným. Ti obdrželi pouze tzv. žebravé listy, popř. se v jejich prospěch prováděly sbírky v kostelech (povoleny byly patentem ze 3. dubna 1750). Šlo spíše o charitativní činnost nežli o pojištění.

Kolem roku 1699 podal Jan Kryštof Bořek na tehdejší dobu originální a velmi promyšlený návrh na zavedení obligatorního (povinného) požárního pojištění budov v Čechách. Podle tohoto návrhu měl být v každém městě vytvořen protipožární fond, do něhož by povinně přispívali všichni „skutečné usazení občané při koupi domu“ i „neusazení“, pokud užívají místní ochrany a provozují svou živnost. Tímto měla být zajištěna pomoc postiženému, který by již nebyl schopen dům znovu postavit. Tento návrh však bohužel nikdy nebyl realizován, přestože nebezpečí vzniku požáru bylo značné. Domy ve městech a na vesnicích byly vystavěny především ze dřeva a kryté slámou nebo šindelem.

Až za vlády Marie Terezie, která byla nucena vést dlouhé a nákladné války o dědictví rakouské (v letech 1741 - 1748), začaly se projevovat snahy o pomoc postiženým různými dobročinnými akcemi různého druhu, např. založení Fondu na úhradu škod vzniklých požáry, povodněmi nebo nepříznivým počasím, dále vydání patentu císařovny ze dne 3. dubna 1750, povolujícím organizovat veřejné sbírky pro osoby postižené živelními událostmi. Tato ustanovení však nebyla příliš účinná, poněvadž země byla z bojů oslabena.

Poradci panovnice byli obeznámeni s prospěchem novodobého požárního pojištění, které úspěšně působilo již od počátku 18. století v německých zemích. Ještě v průběhu sedmileté války předložil propracovaný plán na vybudování požární pojišťovny Jan Wenzel, svobodný pán z Astfeldu-Widrzi, který se důkladně seznámil s administrativou zavedenou v Prusku Fridrichem II.

Marie Terezie porozuměla prospěšnosti požárního pojištění pro ekonomiku podunajské říše a 20. února 1762 zaslala její dvorská kancelář všem zemským úřadům výzvu na zakládání požárních pojišťoven. Zemské stavy po dlouhých zdrženích nakonec její návrhy nepřijaly a to hned z několika důvodů. Jednak spatřovaly v těchto návrzích další „skryté“ zdanění, jednak věděly o zoufalém ekonomickém stavu obyvatelstva, kdy po vyčerpávajících bojích další poplatky by byly nad jejich síly.

Roku 1777 byla založena pojišťovna proti škodám z ohně na polních zásobách, nábytku, nářadí a dobytku, která bohužel neměla dlouhé trvání.

Po zvážení několika návrhů byl vydán dne 4. srpna 1819 císařský patent, který dovoloval zakládání soukromých pojišťoven v habsburské monarchii. V roce 1821 byl doplněn o povolení, že pojišťovny mohou být zakládány i veřejnoprávními organizacemi, za podmínky že zůstanou soukromými podniky. Záměrem tohoto patentu bylo jednak zabezpečit účinnou ochranu proti následkům požárů, jednak zamezit tomu, aby prostřednictvím zahraničních pojišťoven unikaly finanční prostředky plynoucí z činnosti pojištění do zahraničí.

V době před vydáním patentu byly na území monarchie i bez svolení tři pojišťovny. Byla to Pojišťovací společnost Přístav – Komárno od roku 1807 pojišťující zásilky obilí po Dunaji, Zemská požární pojišťovna v Solnohradu od roku 1811 a Vzájemná požární pojišťovna pro Horní Rakousy působící v Linci založena rovněž roku 1811. [1]

Na území Čech začaly vykonávat svoji funkci také zahraniční pojišťovny. Svě působení započaly akciová pojišťovna Azienda Assicuratrice v Terstu, vídeňská Erste österreichische Brandversicherungsgesellschaft (První rakouská požární pojišťovací společnost) a C. k. priv. vzájemný požární pojišťovací ústav ve Vídni.

Ekonomicky rostoucí český živel vnímal čím dál více nutnost vlastní pojišťovny. Snažení českých vlasteneckých sil o vybudování vlastní pojišťovny byla korunována úspěchem v roce 1827, kdy byla založena v Praze „První česká vzájemná pojišťovna“ Josefem Matyášem, hrabětem z Thurmu a Hohensteinu, a Františkem Josefem, hrabětem z Vrby. Tato pojišťovna zprvu pojišťovala majetek jen na rizika požární.

Poté roku 1830 následovala „První Moravsko-slezská vzájemná pojišťovna“, která byla založená v Brně.

4 Vývoj pojišťovnictví v Českých zemích v letech 1848 – 1918

Habsburské císařské vládě se podařilo potlačit buržoazní revoluci roku 1849 a opět obnovit politický absolutismus, který ovšem trval pouze do počátku 50. let. Neabsolutistický režim uvolnil cestu rozvoji volné konkurence. Formálně byla volná konkurence v podnikání umožněna živnostenským řádem z roku 1859, který zrušil feudální cechy. V oblasti obchodu měl obdobný význam obchodní zákoník z roku 1862.

Výkupem z poddanských povinností byl urychlen přechod šlechtických velkostatků k tržní velkovýrobě, a s tím souviselo rychlé prosazení střídavého hospodářství a stájový chov dobytka.

V rozvoji průmyslového podnikání si přední místo nadále udržovala německá buržoazie, která rozšiřovala svůj zájem z textilní výroby dále na potravinářství a jednotlivá odvětví těžkého průmyslu. Potravinářská výroba, která po textilní zaujala druhou rozhodující pozici v průmyslové sféře českých zemí, se od počátku šedesátých let stala vedle zemědělské a průmyslové malovýroby dalším důležitým zdrojem akumulace kapitálu sílící české buržoazie. [1]

Změnil se také charakter českých zemí. Původně agrární území se nyní stalo významnou zemědělsko-průmyslovou oblastí habsburské monarchie. V průmyslu a peněžnictví se rychle rozvíjelo také akciové podnikání, kdy zahajovaly svou činnost i národní české peněžní ústavy, což se projevovalo dalším růstem českého kapitálu.

V této době bylo těžištěm pojistných potřeb stále požární pojištění. Nově však vznikla potřeba krýt i rizika spojená s tovární výrobou a provozem.

Stoupal rovněž zájem i o jiné druhy pojištění, např. pojištění proti vloupání, pojištění skel (skel ve výkladních skříních), úrazové pojištění dělníků v továrnách.

Naproti tomu na vesnicích byl stále nejčastější zájem o pojištění proti krupobití a pojištění hospodářských zvířat.

Stále větší zájem o životní pojištění měla buržoazie, a to samozřejmě vedlo ke vzniku nových, dosud nepoužívaných druhů.

Ve druhé polovině 19. století prudce stoupl počet nově vzniklých českých pojišťoven a pojišťovacích spolků.

V rychlém sledu následovaly pojišťovny:

Asekurační spolek cukrovarníků (r. 1862), pojišťovna českých, německých i maďarských cukrovarníků. S rychlým rozvojem cukrovarnictví docházelo ke slučování cukrovarníků a vznikl „Spolek pro řepné cukrovarnictví v rakouském císařství“ roku 1856 v Praze. Jednou z nejdůležitějších věcí bylo pojištění cukrovarů proti požárům. Hodnota velkých cukrovarů byla poměrně vysoká a s tím samozřejmě rostla i cena pojistného, proto se zrodila myšlenka Vzájemné pojišťovny cukrovarníků, která byla založena 1862.

Pražskými majiteli nemovitostí byla založena roku 1865 Pražská městská pojišťovna. Majitelé však nebyli spokojeni s pojistnými sazbami požárního pojištění v Praze a to i přesto, že měli daleko výhodnější podmínky vzhledem k menšímu nebezpečí vzniku požáru. Pojišťovna byla vybudována na principu vzájemné svépomoci a pojišťovala movitý i nemovitý majetek s celkovou hodnotou vyšší než 50 zlatých v obvodu královského hlavního města Prahy.

Roku 1869 vznikla Vzájemná pojišťovací banka Slávia a Pojišťovna Praha. Byly to národnostně české pojišťovny, které se zabývaly především životním pojištěním. Vznik takovýchto ryze české pojišťovny měl velký význam nejen v oblasti pojišťovnictví, ale současně i historický význam a to z hlediska národního uvědomění (období národního obrození).

Banka Slávia dostala podporu nejvýznamnějších osobností českého veřejného a politického života, např. „otce vlasti“ Františka Palackého, majitele Národních listů dr. Julia Grégra i politického činitele dr. Josefa Friče. Svou činnost zahájila jako ryze životní pojišťovna (organizována do tří oborů – pojištění na dožití, pojištění na úmrtí a spolky pro vzájemné dědění). Teprve později rozšířila svou činnost i na pojištění majetku.

Pojišťovna Praha vznikla jako ryze životní pojišťovna a na rozdíl od banky Slávie jí zůstala až do konce své existence. Zaměřovala se na vybraný okruh osob, kterým nabízela pojištění, proto obchod nerostl tak rychle jako u banky Slávie, která se naopak zaměřovala na nejširší veřejnost.

První zajišťovací banka a. s. v Praze (r. 1872) se zabývala zajistnými potřebami pojišťoven jak českých, tak i zahraničních.

Roku 1900 vznikla Hasičská vzájemná pojišťovna v Brně, česká požární pojišťovna. Podnětem pro její založení bylo zdánlivě nesolidní jednání pojišťoven při likvidaci pojistných událostí. Brzy velice dobře prosperovala.

Růst kapitalismu a tím i pojišťovnictví vedl mimo jiné k tomu, že vznikla nutnost udělat rovněž právní úpravy obchodní činnosti. Z tohoto důvodu byl roku 1880 vydán tzv. pojišťovací regulativ (nařízení ministerstva vnitra, spravedlnosti, obchodu a financí č. 110 ř. z.), který byl nazýván jako právní norma provádějící spolkový zákon a obchodní zákoník z roku 1862 (zák. č. 1/1863 ř. z.) za účelem, jak se pravilo v preambuli, zabezpečit řádné působení pojišťoven, zaručit práva pojištěnců a výkon státního dozoru nad ústavou. [1]

Cílem bylo nejen zabezpečit státní dozor, ale také kontrolu širší veřejnosti a chránit tak zájmy pojištěných.

Na českém území byly soustředěny dvě třetiny průmyslových kapacit monarchie. Byla to hlavně těžba uhlí, zpracování kovů, výroba textilu, cukru, skla, porcelánu a zbraní.

Vstupováním bankovního kapitálu do průmyslu, obchodu i zemědělství docházelo k růstu finančního kapitálu. Český kapitál vzrůstal rychleji než německý kapitál v českých zemích. Česká buržoazie tak upevňovala své politické postavení a politický systém státu se dostal do krize, která byla ještě vyostřena sociálními a nacionálními rozkoly, zapříčiněnými sociálně-ekonomickými rozdíly mezi jednotlivými oblastmi monarchie.

Počátek nového století s sebou přinesl hospodářskou krizi a tím zastavení celé ekonomiky i finanční a úvěrové soustavy. Počátkem roku 1904 začíná nový hospodářský růst, který trval až do předválečných let, asi do roku 1912.

Na mezinárodním pojistném trhu se začaly stále více prosazovat říšskoněmecké pojišťovny a to zejména na úkor dosud převládajících anglických pojišťoven. Také Rakousko-Uhersko ztrácelo své pozice v pojišťovnictví a stávalo se stále více závislé na říšskoněmeckých pojišťovacích a zajišťovacích ústavech. Z českých zemí si svou pozici na mezinárodním trhu zachovala pouze První česká zajišťovací.

Rostoucí kapitál národnostně české buržoazie a rozšiřující se oblast její činnosti zvyšovaly její pojistné potřeby jak na úseku pojištění majetku a odpovědnosti za škody, tak na úseku životního pojištění. [1]

Hlavním druhem pojištění majetku zůstalo i nadále požární pojištění, zaměřující se nyní především na průmyslové podniky a jejich skladované zásoby (suroviny, hotové výrobky).

Dále narůstal zájem o pojištění proti vloupání, jelikož bezpečnostní zařízení nebyla dostačující. Pojištění kauční a úvěrové si vynutil růst případů nezaplacení kauce či nedobytnosti pohledávek.

V životních pojištěních narůstaly potřeby buržoazie a šlechty (tzv. „velké životy“, tj. pojištění na vysokou pojistnou částku), dělnické vrstvy, středních rolníků i vesnické buržoazie (tzv. „malé životy“, tj. pojištění na poměrně nízkou pojistnou částku se zjednodušeným průběhem pojištění). Hlavní úlohu hrálo především pojištění pro případ úmrtí, později i důchodové a pro případ smrti a dožití.

S rostoucí hrozbou války rostl zájem také o pojištění vojenské služby a válečné pojištění.

V období před 1. světovou válkou došlo k dalšímu rozvoji pojišťoven a nárůstu jejich počtu.

Vznikly např. Zemská pojišťovna markrabství moravského (r. 1901), Zemská dobytčí pojišťovna markrabství moravského (r. 1902), Patria, Akciová společnost povinného ručení a pojišťování proti úrazům a vloupání (r. 1910), První pražská zaručovací banka (r. 1910), Moldavia a. s. v Praze (r. 1912), Koruna, Pražská městská, atd.

Vnitropolitická krize habsburské monarchie měla vliv také na její zahraničněpolitickou pozici monarchie a tím rostla i její závislost na ekonomicky vyspělejším Německu. Habsburkové se snažily nastalou krizi řešit výbojnou zahraniční politikou. Proto 28. července 1914, po atentátu na následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este v Sarajevu, vypovědělo Rakousko-Uhersko Srbsku válku. O několik dní později přerostl tento konflikt ve světovou válku.

Světová válka znamenala obrovský nápor na peněžní systém. Četné válečné půjčky způsobily vysokou zadluženost Rakouska-Uherska a roku 1918 se celá monarchie hospodářsky zhroutila.

První světovou válkou byl přerušen úspěšný rozvoj pojišťovnictví z období přelomu 19. a 20. století. O tom svědčí i skutečnost, že v letech 1914 – 1918 nevznikla v českých zemích ani jediná pojišťovna. Válečná léta prokázala prozíravost vedení těch pojišťoven, které své přebytky investovaly především do nemovitostí, a ne do hotovosti, která tehdy podléhala rychlému znehodnocení.

Největší pojistný zájem byl i nadále o pojištění proti požáru, úrazové pojištění a životní pojištění. Velmi výnosné bylo také pojištění majetku proti krádeži vloupáním. V období války se staly prodělné takové druhy pojištění, jako bylo pojištění proti krupobití a pojištění hospodářských zvířat.

Během válečného období se podařilo ochránit prostředky klientů a po vzniku samostatného Československa zahájit novou etapu pojišťovnictví zejména díky odbornosti a politické prozíravosti představitelů pojištění.

5 Vývoj pojišťovnictví v Českých zemích v letech 1918 – 1948

Český národ, třebaže byl v Habsburské monarchii až do roku 1918 národem neplnoprávným, přesto dovršil již na přelomu století svou národní emancipaci a rozvíjel rovněž svou vlastní národní vědu, umění a školství na velmi dobré evropské úrovni.

Politický vývoj Československa byl od jeho vzniku pozitivně ovlivněn úspěšnou snahou o vybudování právního státu s demokratickým politickým systémem, založeném na všeobecném, rovném, přímém a tajném hlasovacím právu pro muže a ženy.

Hospodářskou situaci nově vzniklého státu ovlivnily mimo jiné tři zásadní kroky. Prvním z nich byla měnová reforma uzákoněná 25. února 1919. Okolkováním dosavadních rakousko-uherských bankovek obíhajících na území ČSR byla vytvořena vlastní československá měna. Alois Rašín chtěl původně zadržet 60 – 80 % oběživa, aby zastavil inflaci. Parlament však jeho návrh neschválil a v praxi bylo zadrženo jen 28,6 %.

Druhým zásadním opatřením zasahujícím do oblasti průmyslu, dopravy, obchodu, peněžnictví a pojišťovnictví byla nostrifikace, která měla pomoci odstranit nenormální a nebezpečný stav, kdy klíčové ekonomické pozice v novém státě zůstaly nadále v rukou německorakouského kapitálu a Vídeň byla stále ještě metropolí, odkud byl řízen nejen zahraniční obchod, ale i mnoho velkých a středních podniků.

V souvislosti s nostrifikací a potřebami hospodářské obnovy, přicházel do Československa ve větší míře i dohodový kapitál.

Třetím hlavním opatřením ovlivňujícím poválečný hospodářský vývoj byla pozemková reforma. Byla uzákoněna 16. dubna 1919. Pro účely pozemkové reformy se zabíral pozemkový majetek o výměře větší než 150 ha zemědělské a 250 ha veškeré půdy. Celkem bylo pro pozemkovou reformu zabráno 4 021 617 ha půdy, tj. 28 % celkové výměry půdy v Československu.

Byla prosazena Rašínova deflační politika, tzn. že za pomoci nashromážděných peněz, zejména anglické půjčky do výše 10 mil. liber byly vytvořeny příznivé podmínky pro vzestup hodnoty koruny, která poté během roku stoupla na curyšské burze z 5 na 17 – 19 centimů. V říjnu 1922 převzal Alois Rašín opět křeslo ministra financí. Za velmi obtížných podmínek zabránil opětovnému snížení vysoké hodnoty koruny a udržel ji na úrovni 16 centimů. Na té se pak československá měna stabilizovala a udržovala po celá dvacátá léta.

V Československu posílili své hospodářské a politické pozice především představitelé českého kapitálu. Zejména finanční, průmysloví, zemědělští a jiní podnikatelé začali pociťovat výraznou potřebu osobního pojištění, především jeho nejdůležitějšího odvětví – pojištění pro případ smrti.

V prvních poválečných letech vznikla také potřeba dopravního pojištění, jako ochrana vlastnických vztahů, majetku a odpovědnosti za škody. Dalším z klasických druhů pojištění bylo požární pojištění. Ale hospodářský vývoj si postupně vynucoval další nové druhy pojištění.

Vzestupný trend československé ekonomiky byl přerušen koncem roku 1929 velkou hospodářskou krizí. Zatímco v jiných evropských státech se roční index průmyslové výroby snížil nejvíce v roce 1932, v Československu nastal nejhlubší pokles v roce 1933. Krize poté přecházela v hospodářskou depresi, která trvala mimořádně dlouho. Teprve od poloviny roku 1936 došlo ke zřetelnějšímu oživení výroby. To se ještě výrazněji zrychlilo v roce 1937, především v souvislosti s rostoucí výrobou zbraní.

Pokles zemědělské a průmyslové výroby v letech hospodářské krize vedl k prudkému růstu nezaměstnanosti. Počet uchazečů o práci, který v roce 1929 přesahoval necelých 42 000 prudce stoupl. Nejvyššího počtu dosáhl v roce 1933, kdy bylo registrováno v celoročním průměru 738 000 uchazečů o práci.

Hospodářská krize a vysoká nezaměstnanost způsobily, že se lidé začali vzdávat svých pojištění jak životních, tak i pojištění majetku.

V souvislosti s rozpadem Rakousko-Uherska bylo nutné v tzv. nástupnických státech – to znamenalo i v Československu – zcela nově řešit celou řadu mezinárodně-právních, vnitropolitických a také odborných otázek soukromého pojištění. Hlavním úkolem pro nastolení normálních právních vztahů v pojišťovnictví po skončení první světové války byla právní úprava vztahů mezi místními a zahraničními pojišťovnami v novém státoprávním uspořádání po skončení první světové války. Východiskem byly zvláštní články o pojišťovnictví v mírových smlouvách s Rakouskem (10. září 1919), a Maďarskem (4. června 1920) a především Římská dohoda ze dne 6. dubna 1922, která upravovala vztahy mezi soukromými pojišťovnami nástupnických států.

V nově vzniklém společném státu Čechů a Slováků zůstaly ještě řadu let v platnosti některé právní normy, přijaté již v dobách Rakousko-Uherska. To zapříčinilo vznik právního dualismu (protože v Českých zemích platily ještě některé zákony rakouské a na Slovensku zákony uherské). K unifikaci zákona o pojišťovnictví došlo až ve třicátých letech. Významným krokem na cestě ke sjednocení zákonů o pojišťovnictví v Československé republice bylo vydání vládního nařízení o zřizování, postavení a hospodaření soukromých pojišťoven na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Proces unifikace byl ukončen přijetím zákona o pojistné smlouvě soukromé a o státním dozoru nad soukromými pojišťovnami.

Po roce 1918 bylo tedy hlavním úkolem českého pojišťovnictví posílit již existující domácí pojišťovny, případně doplnit jejich síť některými novými pojišťovnami.

Na novém československém pojistném trhu hrály hlavní roli nejstarší a hospodářsky nejsilnější pojišťovny: Slávia, vzájemně pojišťovací banka v Praze, První česká vzájemná pojišťovna v Praze, Moravsko-slezská vzájemná pojišťovna v Brně a Asekurační spolek cukrovarníků v Praze. V prvních poválečných letech se k těmto tradičním pojišťovnám v Českých zemích připojila řada nových „domácích“ pojišťoven s různým podílem zahraničního kapitálu. Koncem roku 1938 působilo v Českých zemích kromě

několika set malých lokálních pojišťovacích spolků 39 akciových nebo vzájemných domácích pojišťoven a filiálky 20 velkých zahraničních pojišťoven.

Po Hitlerově příjezdu do Prahy v noci z 15. na 16. března 1939 bylo rozhodnuto, že se okupované České země budou nazývat Protektorát Čechy a Morava, jež se stává nedílnou součástí Německé říše.

Příprava na okupační cíle probíhala již v době války. Dlouhodobým záměrem bylo germanizovat česká území. Část obyvatelstva, která by vyhovovala podmínkám „čisté rasy“ měla být germanizována, zbývající část měla být vysídlena do východních oblastí. Některé skupiny obyvatelstva, především inteligence, měly být vyhlazeny. [2]

V protektorátu zůstala česká vláda i prezident. Česká vláda měla však nad sebou říšského protektora, který podléhal přímo Hitlerovi.

České země byly do financování války vtaženy povinnostmi odvádět tzv. matrikulární poplatky. Celkově bylo tímto způsobem odčerpáno 42 miliard korun s odůvodněním, že Velkoněmecká říše chrání České země před vnějším nebezpečím.

Výsledkem německé měnové politiky v tzv. protektorátu byla rychle rostoucí inflace. V době pádu nacistického režimu dosáhla nadbytečná kupní síla včetně vkladů obyvatelstva v Českých zemích kolem 120 miliard korun.

Celkové škody, které okupace způsobila českému hospodářství, byly vyčísleny na 429 miliard korun. Rozsah těchto škod je patrný při srovnání s rozpočtem první republiky, který například v roce 1929 dosahoval v položce výdajů jen 10 miliard korun.

Katastrofální důsledky měla okupace pro českou vzdělanost a inteligenci. Již v roce 1939 byly zavřeny české vysoké školy, byla zrušena řada škol a učilišť, systematicky se redukovaly počty žáků středních škol. Byla popravena řada profesorů vysokých škol a učitelů všech typů škol.

Český národ ale vyjadřoval svůj odpor a vznikaly odbojové skupiny, jež vytvářely podmínky pro osvobození České země.

Vše vyvrcholilo po sebevraždě Hitlera v Berlíně a po zprávách, že probíhají jednání o kapitulaci Německé říše. Poté začala propukat v různých městech České země místní povstání, která byla německými ozbrojenými silami ještě potlačena. Vyvrcholením národního odporu bylo Pražské povstání, které vypuklo živelně 5. května 1945. Německé ozbrojené síly kapitulovaly a 8. května 1945 začaly město opouštět. Válka skončila bezpodmínečnou kapitulací Německé říše o půlnoci z 8. na 9. května 1945.

Co se týká struktury pojistných potřeb v Českých zemích, ta se v období druhé světové války nezměnila. Zvýšil se však pojistný zájem o jednotlivé druhy pojištění, především v souvislosti s narůstající inflací a snahou zbavit se přebytečných peněz.

Po mnichovském diktátu začátkem října 1938 byla pohraniční území Čech a Moravy připojena k Německé říši. Vídeňská arbitráž přiřkla velkou část jižního Slovenska Maďarsku a některé obce na severu Polsku. To vedlo ke vzniku nových problémů v organizaci pojišťovnictví na území Československa nové problémy. Problémy ještě umocnil rozpad Československa v roce 1939.

V Českých zemích si výše jmenovaná území a státoprávní změny v pojišťovnictví vynutily nové uspořádání pojistných kmenů v Německem zabraných pohraničních oblastech, které se staly součástí Německé říše. Ani jedna česká pojišťovna nesměla nadále vykonávat v těchto oblastech svou činnost. Celkem 26 pohraničních pojišťoven muselo postoupit svoje pojistné kmeny v těchto oblastech sudetským nebo říšskoněmeckým pojišťovnám.

Z 25 českých pojišťoven, které působily v roce 1938 na Slovensku a vlastnily asi 45 % celkových slovenských pojistných kmenů, po vzniku Slovenské republiky dostaly koncesi pro další činnost jen tři menší české pojišťovny. Ostatní byly nuceny převést své pojistné kmeny na některou slovenskou pojišťovnu.

Pojistné kmeny českých pojišťoven na Podkarpatské Rusi, kterou v březnu 1939 okupovalo Maďarsko, převzaly maďarské pojišťovny.

V období tzv. protektorátu nevznikly v Českých zemích žádné domácí pojišťovny. Svou činnost sem však rozšířily některé říšskoněmecké pojišťovny.

V Českých zemích roku 1942 v době okupace přešel státní dozor nad soukromým pojišťovnictvím z Ministerstva vnitra na Ministerstvo hospodářství a práce.

V roce 1941 byla zájmová organizace soukromého pojišťovnictví (Svaz československých pojišťoven) reorganizována na Ústřední svaz soukromého pojištění v Čechách a na Moravě. Ke změnám došlo i ve stavovských a odborových organizacích pracovníků soukromých pojišťoven, které byly příkazem shora sdruženy do společné organizace s organizacemi pracovníků peněžnictví s názvem Jednota soukromých zaměstnanců v peněžnictví a pojišťovnictví v Praze.

6 Vývoj pojišťovnictví v Českých zemích v letech 1948 – 1989

Snahy vrchního německého vedení o dojednání kapitulace vyvrcholily dne 7. května 1945, kdy byl ve štábu generála Einsenhowera v Remeši podepsán protokol o bezpodmínečné kapitulaci Německa. Posledním dnem války se stal 8. květen 1945.

První objektivní kontrola počtu a akceschopnosti politických sil byla v Československu provedena při parlamentních volbách 26. května 1946. V té době byla v Českých zemích Komunistická strana Československa nejsilnější politickou stranou se 40,17 % hlasů, za ní se umístili s počtem 23,66 % hlasů národní socialisté, po nichž následovali lidovci a na konec sociální demokraté.

K 2. červnu 1946 byla prezidentem republiky Edvardem Benešem jmenována nová vláda Národní fronty Čechů a Slováků v čele s Klementem Gottwaldem.

V ústavodárném národním shromáždění byl 8. července 1946 přednesen Gottwaldem tzv. Budovatelský program vlády, který byl 11. července 1946 schválen.

Cílem dvouletky, která znamenala zavedení plánovaného hospodářství, bylo posilování a rozšiřování národního sektoru a tím omezování soukromo-kapitalistického sektoru.

Boj o politickou moc v Československu vyvrcholil v roce 1948 jednoznačným vítězstvím komunistické strany.

Přechodnému období vývoje Československé republiky, tzn. od vítězství národní a demokratické revoluce k úplnému převzetí moci komunistickou stranou Československa odpovídalo i přechodné období ve vývoji pojistných potřeb a v závislosti na tom i pojistných zájmů.

Bylo zrušeno zemské zřízení, vznikly krajské národní výbory a 365 okresních národních výborů. Zákon o krajském zřízení vešel v platnost k 1.1. 1949.

Na IX. sjezdu KSČ (25. – 29. května 1949) byla stanovena generální linie výstavby socialismu v Československu, jejímž obsahem bylo dosažení úplného vítězství socialistických vztahů ve všech odvětvích národního hospodářství.

Národní shromáždění Československé republiky schválilo 30. května 1953 návrh ÚV KSČ a vlády na bezprostřední uskutečnění peněžní reformy a zrušení lístkového systému na potraviny a průmyslové zboží.

Utvářela se idea, že nejtěžší fáze budování socialismu už patří minulosti. To se také odrazilo v úvodním prohlášení návrhu na novou ústavu, kde se uvádělo, že socialismus v Československu zvítězil, přechází se k budování vyspělé socialistické společnosti a shromažďují se síly pro přechod ke komunismu. V názvu státu se objevilo slovo „socialistická“ a Československo se začalo nazývat Československá socialistická republika (ČSSR).

Po únoru 1948 vneslo intenzivní budování centrálně plánovaného hospodářství velké změny do struktur pojistných potřeb. Nově tak vznikla například potřeba koncipovat pojistnou ochranu vytvořených průmyslových gigantů i kolektivních zemědělských organizací. Vytvoření jednotné pojišťovny umožnilo v širším měřítku a s nižšími náklady zabezpečovat pojistnou ochranu občanů jak formou životního pojištění, tak pojištění majetku.

Některé druhy pojištění majetku, které v prvních poválečných letech hrály jen okrajovou roli, nabývaly postupně na významu. To se týkalo především motorových vozidel jak občanů, tak i organizací.

V další etapě vývoje pojišťovnictví v Československu, v podmínkách tzv. unitárního státu (1948 - 1968) po uskutečnění komunistického převratu v únoru 1948, byl realizován model sovětského pojišťovnictví. To znamená, že na základě vyhlášky budou dosavadní pojišťovny – národní podniky – sloučeny v jedinou monopolní Československou pojišťovnu, národní podnik se sídlem v Praze. Tato pojišťovna zabezpečovala pojišťovací činnost na území celé Československé republiky. Uskutečnila se tak linie

Komunistické strany Československa, potvrzená na jejím sjezdu v roce 1946, která prosazovala po skončení druhé světové války vytvoření jediné pojišťovny.

Z hlediska systému řízení a hospodaření bylo důležité, aby činnost monopolní pojišťovny byla od února 1948 určena podnikovým plánem, který byl součástí jednotného plánu ministerstva financí. Byl uplatněn názor, který určoval, že v odstraňování finančních důsledků nahodilosti ve státních znárodněných organizacích bude příště užito prostředků ze státního rozpočtu, zatímco pojistná metoda bude mít jen doplňující a omezenou funkci.

Již v roce 1950 tvořilo peněžnictví a pojišťovnictví plánovací skupinu v jednotlivém systému celostátního hospodářského plánu a v rámci administrativní centralizace sestavovalo plán podle jednotlivých směrnic Státního plánovacího úřadu. Podle zákona o pojišťovnictví, který nabýval účinnosti dnem 1. ledna 1953, přestala být Československá pojišťovna národním podnikem a přeformovala se na státní pojišťovací ústav s názvem Státní pojišťovna.

Peněžní reforma z roku 1953 se stala důležitým mezníkem v oblasti životního pojištění. Pro životní pojistky byl zvolen jednotný systém přepočtu 1 : 20 přesto, že většina tehdy platných životních pojištění byla sjednána na nízké pojistné částky.

Věcné změny v pojištění majetku a odpovědnosti za škody spočívaly především ve zrušení pojištění státních hospodářských organizací, jejichž pojištění podle tehdejší ideologie neměla zvláštní opodstatnění. Na druhé straně bylo pro zřizovaná Jednotná zemědělská družstva zavedeno výhodné pojištění plodin, hospodářských zvířat a ostatního movitého majetku.

V druhé etapě v podmínkách tzv. federativního státu (1968 - 1989) byly na základě ústavního zákona o československé federaci počínaje dnem 1. ledna 1969 vytvořeny Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika a současně s tím byly zřízeny i dva samostatné pojišťovací ústavy – Česká státní pojišťovna a Slovenská štátná poisťovna.

Ústavní zákon o československé federaci byl přijat národním shromážděním ČSSR 27. října 1968.

Nejvyšším orgánem státní moci a jediný zákonodárným sborem ČSSR bylo Federální shromáždění, které tvořily dvě rovnoprávné sněmovny – Sněmovna lidu a Sněmovna národů.

Nová smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi ČSSR a SSSR byla podepsána 6. května 1970.

V KSČ a v Československu vůbec se prosadila „normalizace“, tzn. že pod přímým diktátem Moskvy se v Československu zpět vracel všechn politický a hospodářský život.

K 1. lednu 1977 se zrodila občanská iniciativa Charta 77. Jejímž hlavním autorem byl Václav Havel.

V předvečer 20. výročí obsazení Československa armádami pěti zemí Varšavské smlouvy 20. srpna 1988 došlo v Praze na Václavském náměstí k první velké demonstraci proti normalizačnímu režimu od roku 1969.

Další masová demonstrace vysokoškolských studentů se odehrála 17. listopadu 1989 při příležitosti výročí zásahu nacistů proti vlasteneckým studentům. Pokojná demonstrace v Praze na Národní třídě vyústila v ostrý střet pořádkových sil SNB s demonstranty. Iniciativy se ujal Václav Havel, u něhož se sešlo několik představitelů disentu. Zanedlouho bylo založeno Občanské fórum.

V neděli 26. listopadu 1989 se na Letenské pláni v Praze shromáždilo více než půl milionu občanů. Toto masové vystoupení a generální stávka následujícího dne potvrdila, že za Občanským fórem stojí rozhodující vrstvy společnosti, včetně dělnické třídy.

Po jmenování Čalfovy vlády odstoupil Gustav Husák z funkce prezidenta republiky. Novým prezidentem republiky byl ve veřejném hlasování Federálního shromáždění ČSSR jednomyslně zvolen Václav Havel.

Přeměnou Československa na federativní stát a vytvořením dvou samostatných monopolních pojišťoven – České státní pojišťovny a Slovenské státní pojišťovny se podstatně změnily pojistné potřeby v obou částech federativního státu.

Nové pojistné potřeby velkého rozsahu se objevily také v souvislosti s přítomností sovětských okupačních vojsk na československém území, především pojištění motorových vozidel sovětské armády a její odpovědnosti za škody způsobené občanům a organizacím v Československé republice.

Například výstava ropovodu a plynovodu přes československé území a rizika s tím spojená vyvolala řadu zásadních pojistných potřeb.

Od roku 1945 československé pojišťovnictví zajišťovalo pojistnou ochranu prakticky všech odvětví lidské činnosti v Československu. Ve spolupráci se zahraničními pojišťovnami zajišťovalo i potřeby československého vývozu do zahraničí, pojistné krytí československé námořní a letecké dopravy apod.

V prvních měsících po obnovení Československé republiky v roce 1945 začalo pojišťovnictví navazovat na předválečné pojetí a do značné míry i na bývalou organizační strukturu.

Tento vývoj, 14. října 1945, přerušilo vydání dekretu prezidenta republiky o znárodnění soukromých pojišťoven. Znárodněno bylo 733 pojišťoven, pojišťovacích spolků a zastoupení i reprezentací zahraničních pojišťoven.

Na základě tohoto dekretu bylo k 1. lednu 1947 zřízeno pět pojišťoven – národních podniků: Slavia, Pražská pojišťovna, První československá pojišťovna, Slovan a Nemocenská pojišťovna.

Na základě dekretu byla zřízena i Pojišťovací rada jako vrcholný orgán nad pojišťovnictvím.

Obě pojišťovny měly teoreticky celostátní působnost a v jistém smyslu byly vytvořeny předpoklady konkurenčního prostředí.

Přes značnou ideologii si pojišťovnictví uchovalo určitou autonomii. V podmínkách administrativně příkazového řízení se Česká státní pojišťovna i Slovenská státní pojišťovna snažily o maximálně racionální ekonomické chování a to přes to, že bylo nutno řešit i některé problémy, jako chronickou nedostatečnost tarifu havarijního pojištění, nárůst nevyřízených pojistných událostí a situaci kolem komplexního pojištění úrody. [3]

7 Vývoj pojišťovnictví v Českých zemích od roku 1989 do současnosti

S pádem komunistického režimu v roce 1989 v Československu byla uvolněna cesta i k demonopolizaci pojištění. Současně s měnící se orientací československé ekonomiky směrem k tržnímu hospodářství probíhala také dynamická proměna pojišťovnictví. Významnost tohoto procesu spočívala především v tom, že v československé ekonomice prakticky nebyla známa forma tzv. rizikových kapitálů, které slouží k podpoře podnikání v oblastech s obtížným určováním rizik.

Vedle vnitřní rekonstrukce pojišťovnictví bylo pro přizpůsobení se novým podmínkám v oblasti pojišťovnictví nezbytné přizpůsobit se i ekonomicko-právnímu prostředí. Zákonem o pojišťovnictví byly vymezeny základní pravidla a rámec pro podnikání v tomto oboru. Zároveň byly vytvořeny podmínky pro zřízení instituce státního dozoru nad pojišťovnictvím, tzn. garanta dodržování zákonem vymezených rámců a pravidel podnikání, tak aby chránil především klienty pojišťoven. Česká státní pojišťovna se z důvodu nutné transformace nejprve přeměnila na státní podnik a poté na akciové společnosti. V České republice začaly v této době vznikat i další pojišťovací subjekty. Kromě nových domácích pojišťoven zde začaly působit i mnohé zahraniční pojišťovny.

Přechod československého pojišťovnictví na nové podmínky tržního hospodářství a právního státu byl usnadněn tím, že do nově vznikajících i zahraničních pojišťoven přešla celá řada zkušených zaměstnanců, kteří získali základní teoretické vzdělání a osvojili si praktické zkušenosti právě v České pojišťovně a. s. a jejich právních předchůdců.

Závěr

Když jsem začínal s touto prací, netušil jsem, že mohu získat tolik zajímavých a hlavně užitečných informací o vzniku a vývoji pojišťovnictví.

Zejména mě zaujalo, že prvopočátky „předpojištění“ spadají už do období 14. století! Osobně jsem předpokládal, že se objevují až ve století osmnáctém!

Je logické, že základy pojištění se objevují s rozvojem společnosti, zejména obchodu a průmyslu.

Myslím, že zejména soupojištění cechovní a námořní (obchodní) svědčilo o prozíravosti našich předků a jejich snaze nejen dosáhnout zisku, ale také si jej pojistit před případnou ztrátou.

V novodobých dějinách našeho pojišťovnictví považuji za výrazný krok zpět ve společenském vývoji jednak dobu protektorátu, jednak dobu normalizace – 70. a 80. léta. Změny byly velmi razantní jak rázu společenského, tak samozřejmě pojišťovacího.

Na závěr bych chtěl vyjádřit svůj předpoklad, že i v budoucnu bude řada pojišťovacích ústavů, které budou schopny pokrýt nejen nároky společenské a ekonomické v širším měřítku, ale také úzce soukromé potřeby jednotlivých klientů.

Použitá literatura

- [1] Marvan, M. **Dějiny pojišťovnictví v Československu 1.** *Praha: Novinář, 1989.*
- [2] Marvan, M. a Chaloupecký, J. **Dějiny pojišťovnictví v Československu 2.** *Praha: Česká pojišťovna, a.s. a Alfa Konti, spol. s r.o., 1993.*
- [3] Marvan, M. a Chaloupecký, J. **Dějiny pojišťovnictví v Československu 3.** *Praha: Česká pojišťovna, a.s., 1997.*